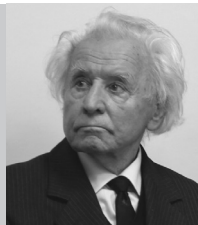

ISTORIJA

Amerikos lietuviškos spaustuvės ir spaustuvininkai (1874–1919)

Bronius Raguotis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos institutas
Bernardinų g. 11, LT-01124

Straipsnyje nagrinėjama Amerikos lietuvių spaudos (laikraščių ir knygų) istorijos sritis – lietuviškos spaustuvės. Svarbiausias dėmesys ir vieta skiriami spaustuvių darbininkams, su spaustuvių veikla ir amatu susijusiems žmonėms, jų darbo, buities ir kitiems klausimams.

Faktų ir žinių daugiausia rasta aptariamojo laikotarpio Amerikos lietuvių periodikoje. Duomenų ir svarbių teiginių taip pat teikia vėliau išleisti Amerikos lietuvių istorijos veikalai (Stasio Michelsono „Lietuvių išėjimą Amerikoje 1868–1961“ (S. Bostone 1962 m.); Antano Kučo „Amerikos lietuvių istorija“ Bostone 1971 m.; Aleksandro Ambroze'o „Chicagos lietuvių istorija 1868–1959“ (Čikaga, Ill., 1967); Alfonso Eidinto „Litovskaja emigracija v strany Severnoj i južnoj Ameriki v 1868–1940 g.“ (Vilnius, 1989 m.) ir kt. Nors minėti veikalai nėra skirti spaustuvių istorijai, bet jų skyriuose, skirsniuose, kitose vietose yra nagrinėjamai temai svarbios faktografinės bei kitos medžiagos.

Šiuo požiūriu išskirtinos Antano Miluko knygos: „Pirmieji Amerikos lietuviai profesionalai ir kronika“ (Philadelphia, Pa, t. 1, 1929 m.); „Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės“ (2-as leid., Philadelphia, Pa, 1930 m.); „Amerikos lietuviai XIX šimtmeityje 1868–1900“ (Philadelphia, Pa, 1938 m. ir kt.). A. Miluko darbai turtingi naujos medžiagos, kuri, beje, susijusi ir su spaustuvių, jų steigėjų ir kita istorija.

Duomenys straipsniui rinkti iš bibliografinių darbų, kurie leidžia nustatyti konkretaus laikotarpio spaustuvių skaičių, jų gyvavimo vietą, savi-

ninkus, leidėjus, redaktorius, spausdintą produkciją ir pan. Iš jų išskirtini šie: Vaclovo Biržiškos „Amerikos lietuvių spauda 1874–1910“ (Chicago, Ill., 1994), į kurią įeina V. Biržiškos 1951 m. rašytas straipsnis tokiu pat pavadinimu lietuvių ir anglų kalbomis ir bibliografijos redaktorės Stasės Vaškelienės papildymai; taip pat „Lietuvos TSR bibliografija“ (Serija A., t. 2. Vilnius, 1985 m.), kurioje yra Danutės Gargasaitės straipsnis „JAV lietuvių knyga (1874–1904)“; „Lietuvos bibliografija. Knygos lietuvių kalba 1905–1917“ (t. 3. V., 2006 m.), kur galima rasti Violetos Černiauskaitės straipsnį „Lietuviškoji knyga nepriklausomos valstybės atkūrimo išvakarėse 1905–1917 metais“.

Straipsnio autoriui buvo naudingi Amerikos lietuviškų spaustuvių (ypač laikraščių) jubiliejiniai leidiniai: Dominyko T. Bačkausko „Aprašymas apie drukarnę „Saulės“ ir „Linksmos valandos“ knygoje „Kalendorius ant 1904“ (Mahanoj Sitis, 1903); F. V. (Pranciškaus Vytauto) Bačkausko „25 metai „Saulės“ gyvenimo sukaktuvės“ knygoje „Laikraščio „Saulė“ kalendorius ant meto 1913“ (Mahanoj Sitis, 1912); „Vienybės lietuvių“ 25 metų sukaktuvių jubiliejus (1886–1911)“ (Bruklinas, 1911); Lietuvos istorija: Lietuva (1917, Nr. 52). Šiuose leidiniuose skelbiami redaktorių, leidėjų, skaitytojų straipsniai, atsiminimai ir pan.

Nuodugniau lietuviškų spaustuvių istoriją nagrinėjo Amerikos lietuvių publicistas, spaudos istorikas Vytautas Širvydas („Amerikos lietuvių knygos 1875–1904“ knygoje „Kovos metai dėl spaudos“ (Chicago, Ill., 1957)).

Kitas specialus to laikotarpio Amerikos lietuviškų spaustuvių ir knygų leidybos jose darbas priklauso knygotyriminkei D. Gargasaitėi („JAV lietuvių spaustuvių (iki 1904 m.)“ – Knygotyra, t. 9 (16), sąs., 1, 1983). Šios autorės 1980 m. parašytas darbas turi tvirtą istoriografinį pagrindą, paremtas gausia, kai kur nauja faktologija. Be bendresnio įvadinio teksto apie spaustuves, jį sudaro autorės surinktos ir susistemintos žinios apie septyniolika reikšmingiausių ar ne tiek produktyvių 1875–1904 m. lietuviškų spaustuvių, pateikta žinių ir apie jų savininkus bei knygų leidėjus.

Amerikos lietuviškas spaustuves kūrė ir jose triūsė šimtai žmonių, kurių vaidmuo, kaip rašoma, „lietuvių spausdinto žodžio istorijoje yra labai svar-

bus“ (Tylūs ir nematomi karžygiai // Laisvė, 1916, Nr. 69). Vienų vardai žinomi, kitų neišliko, jie neminimi mūsų žurnalistikos istorijoje, apie kitus trūksta žinių. Bet apie žinomiausius, daugiau nusipelnčius lietuvių kultūrai apskritai yra išleista monografijų ir studijų. Pirmo spaustuvinininko, leidėjo ir redaktoriaus Mykolo Tvarausko gyvenimas ir veikla apžvelgiama leidinyje „M. Tvarauskas. Pirmoji Amerikos lietuviška knyga“ (V., 1997). Jonui Šliūpai skirta ne viena knyga, bet reikšmingiausia yra istoriko Juozo Jakšto „Dr. Jonas Šliūpas, jo raštai ir tautinė veikla“ (Chicago, Ill., 1979). Apie Antaną Miluką paskelbti šie darbai: Julijos Pranaitytės „Kun. A. Miluko darbuotė“ (Philadelphia, Pa, 1931) ir Vlodo Mingėlos „Kun. Antanas Milukas“ (Detroit, 1962). Antano Olšausko biografijai ir veiklai nušviesti sudarytas rinkinys „Antanas Olšauskas ir Lietuva“ (Sodus, 1934). Vytauto Širvydo monografijoje „Juozas O. Širvydas (1875–1935)“ (Cleveland, 1941) aptariamas šio veikėjo ir redaktoriaus gyvenimas, žurnalistinė ir literatūrinė kūryba.

Amerikos lietuviškų spaustuvių, laikraščių bei žymių veikėjų biografijos knygose pateikiamos platesniame visuomeniniame kultūriniame kontekste, bet nemenkas dėmesys skiriamas ir jų kaip spaustuvinininkų leidėjų veiklai.

Periodikoje, enciklopedijose, žinyuose randame įvairaus pobūdžio straipsnius ir apie kitus spaustuvinininkus, kurių darbų palikimas turėjo didelę vertę. Tai žinomi šio amato žmonės, tokie kaip Juozas Paukštys, Juozas J. Paukštys, Dominykas Bačkauskas ir kt.

Šiame darbe atsižvelgta į kitų mokslininkų, autorių veikalus ir leidinius, į jų faktologiją, apibūdinimus ir teiginius. Jais taip pat pasinaudota. Vis dėlto, šio straipsnio autoriaus nuomone, netikslinga kartoti tai, kas jau padaryta nušviečiant Amerikos lietuviškų spaustuvių (ypač iki 1904 m.) istoriją. Tad darbe stengtasi iškelti ir nušviesti naujus ar kitokius temos klausimus ir aspektus.

Straipsnyje konpektiškai rašoma apie tolesnio periodo (1904–1919 m.) spaustuves, daugiausia medžiagos pateikiama apie spaustuvių darbininkus, jų atsiradimą ir augimą, apie jų darbo ir buities sąlygas, jų reikalavimus, profesinę organizaciją ir kt. Kai kurie iš šios temos dalykų atsispindi isto-

riografinėje dalyje, į kurią dar įtrauktas ir vienas kitas specialusis straipsnis, kaip antai: Julijos Pranaitytės „Amerikos lietuvių leidėjai“, išspausdintas knygoje „Aušros 40 m. sukaktuvėse“ (1883–1923) (Philadelphia, Pa., 1923); Rojaus Mizaros „Žvilgsnis į praeitį“. V., 1960; Antano Aukštaičio (Broniaus Raguočio) „Kovoje už savo teises“, kuris buvo publikuotas „Gimtajame krašte“ 1982 m. rugpjūčio 5 d.

Prie straipsnio pridedamas priedas – „Amerikos lietuviškų spaustuvi-ninkų (1874–1919) sąrašas. Jis sudarytas, remiantis to laiko periodika, bibliografijos leidiniais, enciklopedijomis (ypač Bostono Lietuvių enciklo-pedija), spaustuvių istorijos darbais, kitais šaltiniais. Šį sąrašą reikia priimti su tam tikromis išlygomis, kaip mėginimą, kuriame yra spragų, netikslumų ir pan.

Esminiai žodžiai: JAV lietuviškų leidinių spaustuvės, steigimo aplinky-bės, raidžių rinkėjai, vadinamieji zeceriai¹.

Lietuviškos spaustuvės Amerikoje pirmiausia buvo steigiamos laik-raščiams leisti. Kiekvienas naujas laikraštis beveik per visą apžvelgiamą laikotarpį atsirado kartu su spaustuve, kurioje ir buvo spausdinamas. Bet buvo ir taip, kad ir laikotarpio pabaigoje netrūko laikraščių, kurie neturėjo savo spaustuvių. Pirmosios lietuviškos spaustuvės Šamokine (Shamokin) savininkas M. Tvarauskas 1874 m. paskelbė, kad pirmas darbas joje bus leisti laikraštį. Bet į šį jo kreipimąsi (galbūt ir spausdintą) teatsiliepė vienas ar du prenumeratoriai ir laikraštis negalėjo pasirodyti (1). Tada buvo manoma, kad Amerikos lietuviams išėiviams daugiau rūpėjo bažnyčia ir saliuonai negu laikraščiai ir knygos.

M. Tvarauskas suvokė to meto lietuvių išėivių poreikius bei padėtį ir atsidūręs Amerikoje 1875 m. nuosavoje spaustuveje išleido pirmus lietuviškus spaudinius: labai reikalingą bei naudingą žodyną ir atsišau-

¹ Lietuviškų spaustuvių darbininkai, daugiausia raidžių rinkėjai, bet dirbę ir kitus spaus-tuvės darbus, nagrinėjamo laikotarpio periodikoje ir kitoje literatūroje vadinti *zece-riais*. Šis svetimžodis, kaip to meto realija, bus vartojamas ir šioje publikacijoje (*kalbos redaktorės pastaba*).

kimą, atitinkantį išeivių ir jo interesus. O savo pažadą išleisti lietuvišką laikraštį, M. Tvarauskas vis dėlto tesėjo. 1879 m. Niujorke jau antroje savo spaustuvėje išspausdino pirmą laikraštį „Gazietą lietuvišką“ (2).

Žinoma, įsteigti laikraštį ir spaustuvę, ypač tai išlaikyti, reikėjo kapitalo. Spaustuves periodikai ir knygoms bei kitai spaudai leisti ėmėsi privatūs asmenys. Vieni lėšų tam tikslui turėjo susitaupę (M. Tvarauskas), kiti prakutę versle (J. Paukštys, iš pradžių ir A. Pajaujis, A. Olšauskas), tretį (J. Šliūpas) pasinaudojo rėmėjais ir laikraščio prenumeratoriais. Jau paskutinį XIX a. dešimtmetį, ypač nuo XX a. pradžios, ėmė rasti draugijų, bendrovių, partijų steigiamų ir išlaikomų spaustuvių (Susivienijimo lietuvių Amerikoje (toliau – SLA)); „Laisvės“, „Naujienu“ bendrovės ir kt. Joms buvo suteikiamos savininkų pavardės, laikraščių, draugijų, organizacijų pavadinimai arba ir viena, ir kita, nors tai ir buvo ta pati spaustuvė („Vienybė lietuvių“, J. Paukščio, A. Olšausko ar „Lietuvos“ laikraštis, D. T. Bačkausko ar „Saulės“ laikraštis).

Nustatyti Amerikos lietuviškų spaustuvių skaičių keblu. Duomenys skirtingi dėl įvairių priežasčių. Jie ir šiaip keitėsi (dėl lėšų stygiaus, konkurencijos, bankrutavusių savininkų ir pan.). Tad ir daugelis laikraščių bei spaustuvių išsilaikė trumpai, vidutiniškai metus, iki dvejų. Atsižvelgtina ir į tai, kad spaustuvės buvo parduodamos, perparduodamos, o tos pačios atsidurdavo vis kitų asmenų nuosavybėje ir kartais galėjo būti laikomos atskiromis. Dažnai laikraščiai, ieškodami palankesnių sąlygų, keldavosi iš vienos vietos į kitą. Vac. Biržiška teigė, jog dažniausiai buvo perkeliamos ir jų spaustuvės (3). Galėjo atsitikti ir kitaip.

D. Gargasaitė nurodo, jog per 1874–1904 metus, t. y. per trisdešimtmetį, gyvavo apie 30 spaustuvių, bet tik 10 iš jų buvo produktyvios, išspausdinusios nuo 11 iki 150 knygų ir kitų leidinių (4). Pridėjus minėtos Vac. Biržiškos bibliografijos duomenis išeitų, kad per 1874–1910 metus buvo įsteigta ir veikė daugiau kaip 60 lietuviškų spaustuvių.

Tolesniu apžvelgiamu laikotarpiu (1910–1919 m.) tebeveikė tokios svarbiausios, jau ilgametę patirtį turinčios spaustuvės kaip „Vienybė lietuvių“, „Lietuva“, „Katalikas“, „Saulė“ ir kt. Po 1910 m. toliau buvo

steigiamos naujos šio amato įmonės ar atnaujinamos senos, galėjusios susidaryti 1910–1915 m. Tarp jų – naujos įvairių srovių laikraščių ir knygų spaustuvės („Laisvosios minties“ (1911); „Laisvės“ (1911); „Moksleivio“ (1912); „Amerikos lietuvių“ (atnaujinta 1912); „Ateities“ (1914); „Naujienu“ (1914); „Darbininko“ (1916); „Dirvos“; „Garso“ (1917) ir kitos). Tad galima manyti, kad 1874–1919 m. buvo įsteigta ir gyvavo iki 70–75 spaustuvių. Jų skaičius vienu ar kitu laikotarpiu kito.

Apskritai laikraščiai ir spaustuvės (kartu ir tos, kurios įsteigtos po 1904 m. (1874–1919)) buvo steigiamos įvairiais motyvais ir intencijomis. Bene dažniausiai orientuotasi į švietimo, tautiškumo, religinio ugdymo, apskritai idėjinius, dvasinius tikslus. Tai liudija spaudos leidinių ir spaustuvių, kuriose jie buvo spausdinami, programos, taip pat praktika (5).

Spaustuvių savininkams rūpėjo ne tik darbas ir pragyvenimas – jie norėjo ir pelno, siekė praturtėti. Laikraščio ir spaustuvės kaip verslo tradiciją Amerikos lietuvių (ir apskritai lietuvių) žurnalistikoje pradėjo J. Paukštys: jis su A. Pajauju, susidėję po 1000 dolerių, 1886 m. įkūrė „Vienybės lietuvių“ laikraštį ir tuo laiku modernią spaustuvę, kuri gerokai pralenkė kitas. Žurnalistikos verslas tada buvo naujas reiškinys Amerikos lietuvių periodikoje. Tai greitai davė rezultatus. Jeigu tai ne riktas, „Vienybės lietuvių“ spaustuvė po kelių mėnesių (1886 m.) buvo įkainota 12 tūkstančių dolerių. Verslumas ir pelno siekimas buvo atvirai būdingi „Saulės“ (D. T. Bačkausko) laikraščiui ir spaustuvei. Mat norint išlaikyti laikraštį ir spaustuvę, plėtoti knygų leidybą ir skatinti prekybą jų savininkams nuolat reikėjo lėšų. Spaustuvės, prenumeratos pelno dažnai neužteko ir reikėjo ieškoti papildomų lėšų iš kitų darbų. Pirmiausia verstasi kitais verslais. Tai buvo krautuvės, viešbučiai, saliuonai, laivakorčių („šipkorčių“) agentūros ir kitos prekybos įmonės. Įdomu ir svarbu pažymėti, kad stambesnių spaustuvių savininkai (A. Olšauskas, J. M. ir J. Tananevičiai) tapo bankininkais, bet Pirmojo pasaulinio karo metais jie bankrutavo ir jų spaustuvės atiteko kitiems.

Jei spaudos verslas sekėsi, savininkams pavykdavo sukaupti kapitalo ir greitai (D. T. Bačkauskas, A. Olšauskas) arba kiek lėčiau (J. ir J. J. Paukščiai) praturtėti. Kai taip atsitikdavo, jie pajėgė (daugiausia jau pirmais XX a. dešimtmečiais) statyti naujus namus sau ir spaustuvėms įrengti, pirkti įrenginius, samdytis daugiau darbininkų. Apsukrus spaudos verslo žmogus ir redaktorius D. T. Bačkauskas jau 1889 m. įsigijo spausdinimo mašiną, kad galėtų leisti ne tik laikraštį „Saulė“, bet ir kitą periodiką. Tam tikrais laikotarpiais jo laikraščių prenumerata siekė 10 tūkstančių, o „Saulės“ laikraštis buvo vienas iš populiariausių ir mažaraščių skaitomų leidinių. Reikia pridurti, kad jame buvo spausdinama daug populiaraus skaitalo, kuris atnešė nemenką pelną. Taip pat greitai praturtėjęs iniciatyvus A. Olšauskas jau 1896 m. Čikagoje pasistatė namus, kuriuose įkūrė „Lietuvos“ redakciją, spaustuvę, knygyną ir banką. Jo spaustuvė jau 1907 m. nusipirko tokią spaudos naujovę kaip linotipas, kuris praskynė kelią „moderniai lietuvių drukorystei“. Netrukus šioje spaustuvėje veikė 3 linotipai (7). Tik vėliau linotipų įsigijo ir kitos spaustuvės („Kovos“, „Keleivio“, „Draugo“, „Vienybės lietuvių“ ir kt.).

Ilgiau užtruko, kol pelną gavo kitos spaustuvės. Bet štai 1916 m. J. M. Tananevičiaus Čikagoje įrengti namai ir spaustuvė buvo verti 300 tūkstančių dolerių (8). Daugiau kaip 10 metų sunkiomis sąlygomis dirbusios „Keleivio“ spaustuvės savininkai 1917 m. pasistatė namus už 45 tūkstančius dolerių ir nusipirko naujų įrenginių. Spaudos rinkoje įsitvirtino ir jau minėtos ilgametės spaustuvės, kurios išstūmė kitas menkas spaustuvėles. Apskritai daugelis spaustuvių išsilaikydavo vidutiniškai metus ar dvejus.

Spaustuvių savininkai vertėsi kaip išmanė, bet laikėsi ir tam tikros ideologinės politinės krypties. Itin tai buvo būdinga partijų ar organizacijų spaustuvėms. Jos spausdino savus ar jų pasirinktai kryptiniai artimus leidinius. Kai kurie laikraščiai ir spaustuvės, kuriose jie buvo spausdinami, pavyzdžiui, J. Adomaičio-Šerno tolerantiškoji „Lietuva“, spausdino įvairesnio turinio literatūrą. Periodikos leidiniuose, kurių politinė orientacija pasikeitė iš esmės, buvo spausdinami tą kryptį ir laiką

atitinkantys dalykai. Tai ypač buvo būdinga „Vienybei lietuvių“. Pragyvenimo ar pelno siekimo sumetimais kai kurių spaustuvių savininkai imdavosi ir darbų (knygų ir laikraščių leidybos), kurie galėjo neatitikti leidėjų nusistatymo. Tada dažniausiai buvo spausdinami menkaverčiai grožinės ir kitos literatūros dalykai.

Kaip ir kitose Amerikos lietuvių visuomeninio kultūrinio gyvenimo srityse, spaudoje buvo siekiama stiprinti vienybę, skatinti bendrus darbus. Paskutinį XIX a. dešimtmetį (1895 m.) „Bostono lietuvių laikraščio“ savininkai nusprendė vietoje tada, jų žiniomis, gyvavusių 6 palikti tik 2 Amerikos lietuvių spaustuves (9). Manyta, kad jos galėtų daugiau mokėti bendradarbiams ir darbininkams. Tačiau, daugėjant spaustuvių, didėjant jų konkurencijai bei skirtumams, sutarti dėl tokio pasiūlymo buvo itin sunku. Ta idėja atrodė daugiau teorinė nei praktinė ar reali. Bet 1896–1897 m., Amerikos lietuvių laikraščiams diskutuojant dėl lietuviškos spaustuvės Tilžėje įsteigimo, buvo sumanyta įkurti vieną bendrą spaustuvę. Tačiau užuot ją steigus, manyta naudingiau būsiant, kaip parašyta laikraštyje „Kardas“ (1897, Nr. 16), Amerikoje įkurti „visų lietuvių spaustuvę“. Ja rūpintis turėtų stambiausios Amerikos lietuvių organizacijos, tokios kaip „Tėvynės mylėtojų draugija“ (TMD), taip pat leidžianti knygas, „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ (SLA) – pajėgiausia savišalpos organizacija ir kt. Šiam siūlymui prieštaravę „Lietuvos“ laikraščio vadovai teigė, jog tokia Amerikos „visų lietuvių spaustuvė“ kainuotų daugiau, negu pamėginus ją įrengti Tilžėje. „<...> Lietuviškos² kapeikos, – buvo rašoma laikraštyje „Lietuva“, – kaip plaukė pas Mauderodę arba Schonkę, taip plauktų ir toliau, o knygų spausdinimas Amerikoje daug brangiau kainuotų“ (10). Taigi šis „Kardo“ sumanymas nebuvo palaikytas ir užgeso. Nerasta duomenų, kad vėliau tas projektas būtų buvęs atgaivintas.

Nuo pat lietuviškų spaustuvių pradžios itin sudėtinga ir sunkiai išsprendžiama buvo jų darbo jėgos, apskritai personalo problema. Įsteigę

² Citatų, leidinių pavadinimų ir kitų publikacijoje minimų pirminių šaltinių kalba leidinio kalbos redaktorės netvarkyta.

ar kitaip įsigiję spaustuves jų savininkai turėjo patys jose dirbti, kartais truputį padedant kitiems. Vieni (M. Tvarauskas) spaustuviniųkystės (*drukorystės*) išmoko patys, kiti (J. Šliūpas) šio amato pagrindus gavo M. Tvarausko spaustuvėje, tretiems (D. T. Bačkauskui, A. Olšauskui) teko padirbėti kitataučių išėivių spaustuvėse ar redakcijose. Bet tokių vienišių darbo vaisiai skurdūs. Iš kilo būtinybė telktis ir samdyti daugiau žmonių, tinkamų šio amato darbininkų, dažniausiai vadintų raidžių rinkėjais (*zeceriais*) (12). Pasirodė, kad rasti lietuvių *zecerį* ar kitą talkininką iš šalies tuo laiku buvo ypač sunku, beveik neįmanoma. M. Tvarauskui Šamokine laisvalaikiu padėjo Juozas Zlatožinskas – vienas iš pirmųjų lietuviškų spaustuvių darbininkų, paskui spaudos bendradarbis, vėliau tapęs kunigu (13). Tai atskiri atvejai, o šiaip lietuviškos spaustuvės buvo priverstos samdytis lenkus darbininkus, kurie jau iš anksčiau turėjo spaustuvių ir *zecerių*, bet irgi jautė jų trūkumą. Lenkiškose spaustuvėse dirbo ir vienas kitas *zeceris* lietuvis (A. Olšauskas), paskui perėję į lietuviškas spaustuves. Modernios, greitai kylančios spaustuvės galėjo samdytis daugiau darbininkų, bet rinktis teko tarp lenkų. Antai J. Paukščio „Vienybės lietuviškų“ spaustuvėje iš 4 *zecerių* trys buvo lenkai ir tik vienas lietuvis pavarde Vagonis. Ar tik nebus tai pirmas ar bent vienas iš pirmųjų lietuvių *zecerių*.

Toks pat *zecerių* santykis buvo ir kitoje žinomesnėje „Lietuvos“ laikraščio spaustuvėje. 1893 m., A. Olšauskui perėmus redaguoti laikraštį, kurį laiką šį darbą teko dirbti ir jam pačiam, orientuotis į *zecerius* lenkus Švaneką (*Szwaniak*) ir Sosnovskį (*Sosnowski*) bei į lietuvių Simoną Lelešių. Dažnai raidžių rinkėjai lietuviškuose tekstuose priveldavo tiek klaidų, kad reikėdavo skaityti 5–6 korektūras (14). Tik jau daug vėliau, 1917 m., „Lietuvos“ laikraščio spaustuvę perėmė patyrę ir pagarsėję *zeceriai* lietuviai J. J. Bačiūnas ir J. P. Pajauskas. Paskutinį XIX a. dešimtmetį kai kuriose lietuviškose spaustuvėse jau dirbo daugiau lietuvių. 1892 m. „Saulės“ laikraščio spaustuvė turėjo 4 *zecerius*: Pranciškų Bačkauską, kuris buvo vyresnysis *zeceris* ir spaustuvės vedėjas, dar Jurgį Jaskevičių, Silvestrą Baltrušaitį ir Juozą Mazurkevičių. Sprendžiant iš

išlikusios nuotraukos, 1898 m. „Saulės“ spaustuvės personalas buvo sudarytas iš 7 asmenų. 1895 m. ėjusio „Bostono lietuviško laikraščio“ spaustuvės vedėjas buvo A. Zdanavičius.

Peržengus XX a. pradžią, matyti, kad *raidžių rinkėjų*, kitų spaustuvės darbuotojų vis dar stigo ne vienoje lietuviškoje spaustuvėje. Kai kurių laikraščių ir spaustuvių, kuriose jie spausdinti, vadovybė stengėsi patys ugdyti specialistus, kiti ieškojo jau patyrusių darbininkų. „Lietuvos“ laikraštyje 1901 m. išspausdintas skelbimas, kuriame redakcija pageidavo, kad ateitų 13–15 metų paauglių „prie „Lietuvos“ mokyti „drukorystės“ (raides statyti)“ (15). Kita redakcija („Vienybė lietuvių“) 1902 m. paskelbė, kad jos spaustuvei reikalingas *zeceris* (16). „Tėvynės“ laikraštis 1908 m. į SLA spaustuvę kvietė dirbti „sumanų *zecerį*“ ir panorėję šio darbo raginti siųsti redakcijai laiškus su savo sąlygomis (17).

Spaustuvių darbininkų stoka turėjo įtaką plėtojant Amerikos lietuvių laikraštiją ir knygų bei kitų spaudinių leidybą. Tai trukdė rasti naujiems laikraščiams. Dar 1896 m. buvo pasirengta leisti „Kataliko“ laikraštį, bet spaustuvei neturint *zeceriu*, jo leidimą teko atidėti trejiems metams. Nors redakcija kreipėsi paramos į lenkų *zeceriu* uniją, bet ji turbūt irgi negalėjo padėti (18).

Dėl spaustuvinių, ypač *zeceriu*, stygiaus lietuviški laikraščiai dažnai buvo trumpalaikiai, ėjo nereguliariai. 1902 m. A. Milukas rašė: „Dėl *zeceriu* stokos lietuviškiems laikraščiams Amerikoje reikėjo mirti“ (19). Jis pabrėžė, kad pažįsta laikraščių redaktorių, kurie privalo atlikti *zeceriu*, mašinistų, ekspeditorių darbus, kad laikraščio numeris kaip nors pasirodytų. Pagaliau dėl minėtos priežasties negalėjo rasti naujų spaustuvių, o tobulinti senąsias taip pat nebuvo galimybių.

Spaustuvių darbininkų lietuvių padėtis ilgainiui keitėsi. Lietuviškų spaustuvių *zeceriai* jau buvo įgiję patirties, radosi naujų darbininkų, atvykusių iš Lietuvos po 1905–1907 metų įvykių. Jų reikalavimai augo, ėmus steigti naujas spaustuves, o nuo 1914 m. pradėjus eiti ir dienraščiams („Naujienos“, „Katalikas“, 1916 m. „Draugas“).

Yra duomenų, kiek darbininkų (nuo XX a. pr.) dirbo žinomesnių laikraščių ir knygų spaustuose. Pavyzdžiui, 1908 m. iš naujo įsteigta SLA organe „Tėvynė“ triūsė penkiese: redaktorius, technikas, 2 *zeceriai* ir ekspeditorius (20). „Keleivio“ spaustuve 1914 m. turėjo keturis raiščių rinkėjus (Pesiulį, P. Vasiliauską, P. Šolomską ir V. Ditkevičių) (21).

Iš sukauptos medžiagos matyti, kad per savo karjerą *zeceriai* dirbo ne vienoje kurioje, bet dažnai įvairiose spaustuose. Kai kurie atsižvelgė į laikraščio kryptį ir rinkosi sau artimas spaustuves. Mikas Alyta 1886–1911 m. (dvidešimt penkerius metus) dirbo tik „Vienybės lietuviškų“ spaustuose ir redakcijoje. Po 1911 m. Vaterburyje (Waterbury) įsirengė spaustuve ir leido knygas. Kiti *zeceriai* nepaisė spaustuvių savininkų, redaktorių ar leidėjų politinės orientacijos ir dirbo skirtingose spaustuose. Antai Jonas Viskočka, rašęs eilėraščius ir kitus kūrinius, dirbo *zeceriu* „Lietuvos“, „Tėvynės“ ir „Kovos“ spaustuose. Tokie kaip jis kėlėsi iš spaustuves į spaustuve dėl savo būdo, kitų aplinkybių ar tiesiog ieškodami geresnės darbo vietos.

Ilgainiui lietuviškos spaustuves užsiaugino vietinių darbininkų. Tik LSS 1914 m. pabaigoje susidėjo iš 20 *zecerių* ir 11 kitų darbininkų, dirbusių nuo 1905 m. leistų socialistinių laikraščių spaustuose (22). Vietinių *zecerių* gretas papildė ir 27 spaustuvininkų, išvykusių iš Lietuvos 1908–1914 m., dalis (23). Apskritai apžvelgiamuoju laikotarpiu lietuviškose spaustuose vidutiniškai dirbo iki 4 darbininkų. Tarp jų buvo tik viena moteris – Anastazija Smalytė (nuo 1905 m.), keturiasdešimt metų dirbusi A. Miluko leidinių raiščių rinkėja (24).

Pradedant nuo M. Tvarausko, spaustuvininkai, kaip pažymėta, daugiausia buvo savamoksliai, įgiję amato igūdžių ir patirties „per save“ arba dirbdami spaustuose. Tik vienas kitas (pvz., Jurgis Gegužis), atvykęs iš Lietuvos 1906 m., buvo mokėjęs pas Mažosios Lietuvos spaustuvininkus Martyną Jankų, Otą Mauderodę arba (po 1904 m.) ir spaustuose Lietuvoje. Vis stingant *zecerių* lietuvių ir didėjant jų poreikiui, 1917 m. trys geriausi tituluoti *zeceriai* (J. J. Bačiūnas, J. P. Pajauskas, A. Bagdonas) Čikagoje įkūrė vakarinę mokyklą raiščių rinkėjams lietuviams, ku-

Rinkykla (zecerių salė), 1859.

Šaltinis: *Library of Congress / Prints and Photographs Division.*

rie ten galėjo išmokti „naudingo amato“ (25). Apskritai spaustuvinkai buvo labiau išsilavinę negu kiti lietuviai darbininkai ir amatininkai. Tai buvo aukštesnės kultūros žmonės ir jų poreikiai buvo didesni, jau nekalbant apie tuos iš jų, kurie buvo studijavę aukštesiose mokyklose, kunigų seminarijose ir pan. (J. Šliūpas, K. Jurgelionis, J. Sutkus, A. Milukas ir kt).

Pačių pirmųjų ir vėlesnių XIX a. lietuviškų spaustuvių savininkų ir *zecerių* gyvenimą ir darbą yra apibūdinęs J. Šliūpas. Jam 1884 m. susipažinus su M. Tvarausku ir kartu padirbus „Unijoje“, pastarojo spaustuvė ir butis paliko slogų įspūdį. Gyveno ir dirbo M. Tvarauskas viename kambaryje, kuriame tilpo ir jo spaustuvė: maždaug šimtas svarų raidžių, kojomis minamas presas. Ten pat glaudėsi ir jis pats. Kaip pasakoja J. Šliūpas, tame kambaryje dar stovėjo lova, kurios patalynė, užvalkalai

ir drobulės atrodė kažin kada skalbti (26). J. Šliūpas rašė, kad „jie gyvena biednai, o spaustuvė buvo visai suvargus. <...> Drauge su juomi vargus vargau, kokius retas kas norėtų pakelti.“ Negailėdami sveikatos, norėdami kiek prasigyventi, abu dirbo po 15–16 valandų... Nors jų padėtis „Unijoje“ buvo laikinai pagerėjusi, vis dėlto ir vėlesnių M. Tvarausko ir darbų vaisiai buvo skurdūs ir pagaliau 1910 m. jo spaustuvė Niujorke buvo parduota aukcione.

Ne ką geriau gyvenimo butis, laikraščio leidimas ir spaustuvė sekėsi ir pačiam J. Šliūpai. Dirbdamas „Unijoje“ jis įgijo spaustuvinininko ir vargo žmogaus patirtį. Kai buvo pašalintas iš minėto laikraščio, J. Šliūpas neturėjo daugiau turto nei M. Tvarauskas (300 dolerių). Jo žodžiais tariant, naujam laikraščiui leisti jis „suroošė tokią spaustuvę <...> kaip Tvarausko“ (27). Tad norėdamas įsteigti laikraštį ir spaustuvę, kurioje jis būtų leidžiamas, J. Šliūpas įkalbėjo verslininkus, kad šie jį paremtų. Vieni iš jų nupirko jam raidžių, o didžiausias jo rėmėjas Jurgis Matulevičius – spausdinimo mašiną. Galima teigti, kad ši spaustuvė buvo įrengta iš rėmėjų gautų ir skolintų pinigų. Bet laikraštis „Lietuviškasis balsas“ (1885–1889) pasirodė kaip „Lietuvos mylėtojų“ (vėliau „Lietuviškojo balso“) draugijos leidinys. Tai buvo pirmas tam tikros draugijos leidžiamas lietuviškas laikraštis, pradėjęs tokio kolektyvinio spaudos leidimo tradiciją (28). Bet ir „Lietuviškasis balsas“, ir draugija pastebimesnės veiklos neišplėtojo, apsiribojo laikraščio ir kelių kitų spaudinių leidimu. Dėl J. Šliūpo radikalių idėjų nuo jo ėmė gręžtis buvę rėmėjai. Nei laikraštis, nei spaustuvė nesuteikė jam ir šeimai kiek lengvesnio pragyvenimo. Ieškodamas palankesnės dirvos ir atmosferos, J. Šliūpas buvo priverstas iš Niujorko keltis į Šenandą (Shenandoah). Ten jo laikraštis vietos spaustuvėje spausdintas iki 1889 m. pradžios. Pavargęs nuo laikraščio leidybos ir nuo spaustuvės, J. Šliūpas, kaip žinoma, kuriam laikui metė spaudos darbus, įstojo mokytis, kad įgytų normalų pragyvenimą užtikrinančią specialybę (gydytojo).

XIX a. paskutiniame ketvirtyje spaudos rinkoje pasirodė laikraščiai „Vienybė lietuvnišką“ (1886), „Saulė“ (1888), „Lietuva“ (1892), rado-

si ir spaustuvių tokiu pat pavadinimu. Jų savininkams reikalai, kaip jau rašyta, ilgainiui ėmė klostytis daug sėkmingiau. Apskritai tiek senosios spaustuvės, tiek jų darbininkai ir vėliau – XX a. pradžioje susidūrė su tomis pačiomis kintančiomis ir vis sunkėjančiomis darbo sąlygomis. Iš dalies tai buvo paveldimas dalykas, kitų darbo sąlygų radosi naujai arba tai buvo ankstesniųjų variantai kiek kitokiais pavidalais.

Viena iš pastarųjų minėtų sąlygų buvo spaustuvių darbo vieta. Patalpų klausimas tebebuvo aktualus ir jų savininkai buvo priversti jį spręsti. 1910 m. įvykusiame lietuvių laikraštinių suvažiavime, kuriame buvo svarstomas ir viešas *zecerių* kreipimasis, pritarta laikraštinių reikalavimams tinkamai prižiūrėti spaustuves, išlaikyti švarą jose, bei užtikrinti šviesą ir taip pat pabrėžta, kad tie reikalai „atidžion paimtina“ (29). SLA spaustuvės darbininkai 1915 m. skundėsi, kad jų darbo patalpos įrengtos rūsyje, kur drėgna, trošku, nesveika. Darbininkams protestuojant SLA pažadėjo įrengti ventiliaciją, paieškoti geresnių patalpų (30). LSS organo „Kovos“ spaustuvė Filadelfijoje dar ir 1915 m. tebedirbo pusrūsyje, kur stovėjo presas, lankstomoji mašina, o patalpos viršuje buvo linotipas, rankinės raidės, stalai, krosnis ir kampe atitverta vieta redakcijai (31).

Tokiose sveikatai pavojingose patalpose darbininkai dirbo maždaug po 10–12 valandų, prireikus dar ir viršvalandžius. Kai kuriose spaustuvėse darbo diena buvo padalyta į ryto ir popiečio valandas ir truko kone visą dieną. Darbo laikas kai kuriose spaustuvėse skyrėsi. Pavyzdžiui, „Lietuvos“ spaustuvėje, kai jos savininkas buvo Stanislovas Rokošas (Ragaišis), 1893 m. buvo dirbama nuo 6 val. ryto iki 6 val. vakaro. Vadovaujant A. Olšauskui darbo laikas tęsėsi po 16–18 val. per parą (29). Toje pačioje „Lietuvos“ spaustuvėje jau vėliau (1906 m.) per savaitę buvo dirbama 55 valandas (30). „Kovos“ laikraščio *zeceriai* 1910 m. skundėsi, kad jie sunkiai dirba po 12 val., kartais ilgiau (31). „Tėvynės“ spaustuvių darbininkai 1910 m. dirbo kasdien, išskyrus sekmadienius, nuo 7 iki 12 val. (pusiaudienio) ir nuo 13 val. iki 17.30 val. po pietų, šeštadieniais – nuo 13.30 iki 17.30 val. (32).

Zeceriams darbą sunkino dar ir tai, kad daugelyje lietuvių spaustuvių, kaip ne kartą pažymima, kone visus darbus turėjo atlikti būtent jie. Darbo pasidalijimo dažniausiai nebuvo (33). Dar 1917 m. rašyta, kad *zeceris* kartu yra ir „statinėtojas, ir leistojas, ir mašinistas, ekspeditorius, tankiai ir valytojas“ (34). Tokia įsigalėjusi darbo tvarka ir įpročiai spaustuvių darbdaviams, žinoma, buvo naudingi. Jie galėjo išsiversti turėdami mažiau darbininkų ir mokėdami jiems mažesnius atlyginimus.

Nuo pačios lietuviškų spaustuvių pradžios viena iš opiausių problemų buvo mokėjimas už darbą, dėl to tarp darbdavių ir darbininkų kildavo aršių konfliktų (ypač XX a. pradžioje). Pavyzdžiui, „Lietuvos“ spaustuvės darbininkams už visos savaitės darbą 1907 m. buvo mokama 16,50 dolerių (35). „Tėvynės“ spaustuvėje darbininkų atlyginimas už savaitę siekė 14 dolerių (32). 1907 m. „Kovos“ spaustuvės *zeceriai* už labai smulkių raidžių rinkimą kurį laiką gaudavo tik po 5 dolerius per savaitę. Dėl to kilo protestų. LSS vadovai kaltino *zecerius*, kad jie nesiaukoja visuomenės labui, bet vėliau (1914 m.) pripažino, jog „Kovos“ spaustuvės darbininkams „menkai mokama“ (36). Maži buvo ir spaustuvių mokinių atlyginimai. Jie gaudavo perpus mažiau nei kiti darbininkai. „Keleivio“ spaustuvės mokiniams 1914 m., kaip savo atsiminimuose rašo tada ten dirbęs Rojus Mizara, mokėta 6 doleriai per savaitę (21).

Nors *zecerių* darbas buvo apmokamas geriau negu kitų amatininkų, atlygis spaustuvių darbininkų netenkino. Atlyginimai, kaip ir visos buities bei darbo sąlygos, priklausė nuo savininko santykių su darbininkais. Šykštumu ir godumu garsėjo „Keleivio“ spaustuvės vadovai, ypač Jurgis Gegužis, kuris, beje, pats anksčiau yra dirbęs *zeceriu*. Dėl to su darbininkais užsiplieskė konfliktas, o 1911 m. kilo jų streikas. Jį pralaimėję „Keleivio“ spaustuvės *zeceriai* iš jos pasitraukė ir 1911 m. pradžioje įkūrė „Laisvės“ laikraštį bei spaustuvę (21). „Lietuvos“ laikraščio leidėjas A. Olšauskas taip pat buvo linkęs spausti ir redakcijos, ir spaustuvės darbininkus, nors save laikė jų geradariu. Apie tai 1917 m. papasakojo ilgametis laikraščio redaktorius J. Adomaitis-Šernas, kuris buvo atleistas iš darbo ir „likęs be duonos“ (36).

Laikui bėgant konfliktų tarp spaustuvės darbdavių ir darbininkų daugėjo. Darbininkai ėmė drąsiau viešai kelti savo reikalavimus. Sunkumus ir problemas mėginta spręsti arba *zecerijų* derybomis su darbdaviais, arba streikais. 1906 m. pabaigoje „Lietuvos“ laikraščio *zeceriai* kolektyviai derėjosi su savininku A. Olšausku. Darbininkai jam pateikė 20 punktų reikalavimų dėl darbo, jo trukmės, atlyginimo ir kitų dalykų. „Lietuvos“ laikraščio leidėjas buvo priverstas į tai atsižvelgti ir padaryti nuolaidų. Darbo trukmė nuo 55 valandų per savaitę sumažinta iki 49 val., nors buvo reikalauta tik valanda trumpesnės darbo savaitės. Atlyginimas pakeltas iki 16,50 dolerių per savaitę. Darbininkai norėjo gauti 20 dolerių, už naktinį darbą ir už viršvalandžius – 22,50 dolerių. A. Olšauskas išsiderėjo sau naudingų nuolaidų.

Šiuos reikalavimus pasirašė žinomi, įvairios orientacijos „Lietuvos“ spaustuvės *zeceriai*: J. Ilgaudas, J. Moskus, J. Viškočka J. Gegužis, A. Žymontas, J. Jaskevičius. Jų delegacija apsilankė ir pas „Kataliko“ laikraščio leidėją Joną Tananevičių, bet šis nesutiko derėtis ir pareiškė, jog su savo darbininkais susitaikys pats. Tačiau neišsprendus tokios problemos kaip mokėjimas už viršvalandžius 1912 m. toje spaustuvėje įvyko streikas.

Ne visada darbininkams pavykdavo išsiderėti geresnes darbo sąlygas. Jie dažniausiai veikė atskirai, kėlė reikalavimus tik savo spaustuvės vadovams – administratoriui ar savininkui. Atgarsio tarp Amerikos lietuvių spaustuvininkų 1916 m. susilaukė Pasaulio pramonės darbininkų unijos lietuviško laikraščio „Darbininkų balsas“ *zecerio* G. Kybos pašalinimas iš darbo dėl to, kad jis protestavo dėl nemokėtos algos (37).

Lietuviškų spaustuvių darbininkų socialinė ir kitokia padėtis jiems kėlė mintį ir ugdė supratimą, kad norint išsikovoti žmogiškesnes sąlygas, reikia vienyti pastangas. Tokia vienijimosi idėja gimė dar 1895 m. Impulsas čia buvo lenkų *zecerijų* pavyzdys. 1895 m. jie subūrė savo uniją ir buvo priimti į Tarptautinę spaustuvininkų sąjungą (International Typographical Union). „Argi tai nėra gražus daiktas toks susivienijimas su kitų tautų to amato darbininkais“, – 1895 m. pabaigoje rašė „Bostono lietuviškas laikraštis“ ir klausė: „Kur mes lietuviai *zeceriai*? Už pastarus

pastariausi“. Laikraštyje akcentuota, kad spaustuvių darbininkai tarp amatininkų visame pasaulyje užima pirmą vietą, nes turi turėti atitinkamą išsilavinimą ir pan. „O už ką laikomi lietuviški Amerikos zeceriai?“ Straipsnyje rašoma: „Apie jų darbo apmokėjimą tai gėda ir svietui pranešti.“ (9)

Šis 1895 m. sumanymas tada nebuvo įgyvendintas. Tačiau jau XX a. pradžioje spaustuvių *zeceriai*, kurių gerokai padaugėjo, geriau suvokę savo padėtį, ėmėsi iniciatyvos įsteigti šios profesijos žmonių susivienijimą. 1906 m. įvykęs Amerikos lenkų spaustuvinių suvažiavimas vėl suteikė progą prabilti ir apie lietuvių *zecerių* organizacijos reikalingumą, juolab kad tokių jau buvo įkūrę ir kitų Amerikoje gyvenančių tautų išeivių *zeceriai*. „Dabar eilė ateina lietuviams“, – 1907 m. rašė „Vienybės lietuvininkų“ laikraštis (38). 1907 m. pradžioje, atsakydamas į klausimą, „Kaip pagerinti mūsų laikraštį?“, Juozas Baltrušaitis siūlė įkurti spaustuvinių, arba „išleistojų“, sąjungą, kokią tada turėjo Amerikos lenkai.

Zecerių organizacija buvo kuriama sunkiai. Jos idėja labiau buvo propaguojama 1906–1907 m., paskui susilpnėjo ir vėl atgijo 1909, ypač 1910, metais. Paskata tam galėjo būti ir tuo metu plačiai aptariamasis Amerikos lietuvių laikraštinių suvažiavimo klausimas. Juolab kad jau 1910 m. kovo 17–18 dienomis įvykusiame pirmame suvažiavime veikė ir leidėjų skyrius, o žmonės buvo vienaip ar kitaip susiję su darbu spaustuvėse ir vadovavimu joms. Nėgana to, įsteigtos Lietuvių spaudos draugijos Amerikoje (LSDA) vadovybėje buvo ne vienas spaustuvininkas leidėjas (A. Olšauskas, J. Tananevičius, V. Šlekys (Stagaras), St. Tananevičius ir kt.).

Zeceriai pritarė laikraštinių suvažiavimui ir sumanytam Raštiniųkų fondui. Bet jie pabrėžė, kad bene labiausiai suvažiavimas reikalingas lietuviškų laikraščių raidžių rinkėjams, kurių padėtis yra sunki ir kelia daug įvairių problemų. „Kovos“ spaustuvės *zeceriai* pabrėžė: „Taigi ir mums visiems lietuviškų laikraščių statytojams, nežiūrint kas prie kurios pakraipos laikraščio dirba, reikalas susinešti tarp savęs, ir argi negalima būtų padaryti savo suvažiavimas, kad apkalbėti savo reikalus.“ (31)

Raidžių rinkėjų suvažiavimą ir jų organizacijos įsteigimą pagreitino į socialistinius laikraščius – „Laisvė“, „Naujienos“, „Keleivis“ 1913–1914 m. įvesta speciali rubrika „Zecerio skiltis“. Ten jau reguliariai buvo rašoma apie aktualius *zecerių* reikalus, tarp jų ir apie jų organizacijos kūrimą bei būsimą veiklą. „Laisvės“ laikraščio „Zecerių skiltyje“ 1913 m. vėl kilusiam sumanymui ją steigti pritarė „Kovos“, „Tėvynės“ laikraščiai (40). Nors ir vėliau subrendusi, idėja suburti *zecerius* buvo įgyvendinta 1914 m. gegužės 25 d. Čikagoje buvo įsteigta Lietuvių *zecerių* sąjunga Amerikoje (toliau – LZSA). Kreipimesi „Lietuvių zecerių domei!“ LZSA sekretorius A. Juozaitis pranešė, kad ši Sąjunga įsteigta. Jis rašė: „Mus tai padaryti privertė gyvenimas“ (41). Kaip savo spaudos organą jie pasirinko socialistines „Naujienas“.

IŠVADOS

Lietuvių *zecerių* sąjunga Amerikoje (LZSA) kūrėsi ir veikė sunkiai. Į šią organizaciją buvo kviečiami įvairių spaustuvių darbininkai, nepaisant to, kokios krypties laikraščių spaustuvėse jie dirbo. Stoti ar nestoti į LZSA buvo leista pasirinkti patiems *zeceriams*. LZSA buvo įsteigta kai kurių socialistinių laikraščių, iš dalies LSS iniciatyva ir todėl, kaip galima manyti, neatsiliepė kitų orientacijų spaustuvės, kitos kėlė savo reikalavimus (dėl stojimo mokesčio ir kt.). Vadinamieji privatūs socialistiniai laikraščiai ir jų spaustuvės („Keleivis“, „Naujienos“) taip pat turėjo pretenzijų LZSA. Reikalauta, kad socialistinės krypties laikraščiai ir spaustuvės būtinai priklausytų šiai organizacijai (42). Vis dėlto 1915 m. pabaigoje ar 1916 m. pradžioje Bostone iš 11 narių buvo sudaryta nauja LZSA kuopa (tarp jų buvo ir 3 kandidatai). „Mums labai malonu, – rašė jie, – kad sykį ir mes, lietuviškų spaustuvių darbininkai, susirišim į savo amato draugiją“ (43). Taigi LZSA plėtėsi. Jos kuopa jau veikė ne tik Čikagoje.

LZSA, stiprindama įtaką, propagavo ir aiškino savo tikslus, ieškojo, kaip padėti sąjungos spaustuvėms rasti daugiau darbų. Jų stigo. Vienas iš svarbiausių LZSA uždavinių buvo ginti spaustuvių darbininkus nuo

skriaudų ir išnaudojimo, kurį jiems teko patirti „labiau negu kitos rūšies darbininkams“ (44).

„Kovos“, „Laisvės“, „Naujienu“ laikraščiai per 1915–1916 metus paskelbė daugiau publikacijų spaustuvių darbininkų temomis. „Laisvės“ laikraštyje (1915 m. birželio 8 d.) buvo išspausdintas verstinis straipsnis „Spaustuvių darbininkams patarimai“, taip pat skirtas spaustuvių darbininkų uždaviniams ir padėčiai išaiškinti. Redakcijos prieraše pažymima, kad ta publikacija norima atkreipti ir lietuviškų spaustuvių darbininkų dėmesį į jų gyvenimo reikalus, ypač į profesinius dalykus, į sveikatą ir jos apsaugą. Minėtame pranešime rašoma, kad tie jų reikalai bei interesai ir turėtų rūpėti *zecerių* organizacijai.

Vienijantis lietuviškų spaustuvių darbininkams ir jau veikiant jų organizacijai, kilo aktualus santykių ir ryšių su tarptautinėmis ir nacionalinėmis amerikiečių spaustuvinių organizacijomis klausimas. Rašydamas apie Tarptautinę spaustuvinių sąjungą (International Typographical Union), jos istoriją ir veiklą, „Laisvės“ laikraštis pabrėžė didelį šios sąjungos vaidmenį ir nuopelnus ginant spaustuvių darbininkų teises (44). Vėl galvota, kaip lietuvių *zecerių* sąjungai prisidėti prie Nacionalinės spaustuvių unijos (National Typographical Union). Tai nepriklausė nuo LZSA, o nuo lietuviškų spaustuvių darbo tvarkos ir tuometinės jų praktikos. Mat jeigu amerikiečių unijos spaustuvėse galiojo darbo pasiskirstymas (linotipininkai, raidžių rinkėjai, spaudėjai ir kiti), lietuviškosiose, kaip jau rašyta, beveik visus darbus atlikdavo vienas ar kitas darbininkas. Būtent tai ir neatitiko amerikiečių unijos statuso ir reikalavimų.

Pripažinus, kad dėl lietuviškų spaustuvių darbo specifikos nei *zeceriai*, nei jų organizacija negali įeiti į amerikiečių uniją, siūlyta steigti „įvairių tautų mažų spaustuvėlių tarptautinę uniją“, kurioje galėtų dalyvauti ir LZSA (34). Kai kurie kairuoliškieji sluoksniai baiminosi, kad tada LZSA galėtų tapti uždara „tautine unija“.

Sprendžiant iš surinktų faktų, LZSA galėjo turėti iki 50 narių. Mūsų žiniomis, jai vadovavo A. Juozaitis ir J. Klevas, apie kuriuos biografinių

ir kitų žinių nerasta. Atrodo, kad LZSA veikė iki 1917 m. vidurio, nes tolesnių jos pėdsakų nerasta ir likimas neaiškus. Kad ir kaip ten būtų, Amerikos lietuviškų spaustuvių istorijoje ir jų darbininkų gyvenime LZSA paliko ryškų pėdsaką.

Apibendrinant straipsnio medžiagą ir turinį, pabrėžtina, kad jame toliau nagrinėjamas kitas lietuviškų spaustuvių istorijos (1874–1919 m.) tarpnis (1904–1919 m.). Darbas nušviečia šios temos istoriografijoje beveik netirtas, nelietas, naujas Amerikos lietuviškų spaustuvių, daugiausia jų darbininkų, gyvenimo (buities ir darbo) sritis.

Įteikta 2015 m. kovo 22 d.

Literatūra

1. TVARAUSKAS, Mykolas. Pirmoji Amerikos lietuvišką knyga. Vilnius, 1997, p. 15–53.
2. ŠLIŪPAS, Jonas. Gromatos iš Amerikos // Aušra, 1885, Nr. 1, 2/3, 10/11.
3. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Amerikos lietuvių spauda 1874–1910. Chicago, Ill., 1994, p. 24.
4. GARGASAITĖ, Danutė. JAV lietuvių spaustuvių (iki 1904 m.) // Knygotyra: Mokslo darbai. Vilnius, 1983, t. 9 (16), p. 93.
5. RAGUOTIS, Bronius. Amerikos lietuvių periodinė spauda. 1879–1919. Marijampolė „Ramona“, 2003, p. 59–60.
6. VARNAGIRIS. In „Vienybė lietuvių“ // Vienybė lietuvių, 1888, Nr. 26.
7. „Lietuvos“ istorija // Lietuva, 1917, Nr. 52.
8. Lietuvių enciklopedija. Boston, 1964, t. 30, p. 333.
9. Bostono lietuvių laikraštis, 1895, Nr. 3.
10. Lietuviškos spaustuvių reikaluose // Lietuva, 1897, Nr. 18.
11. ŠLIŪPAS, Jonas. Aš ir Lietuva: Atsišaukimas į lietuvius viso svieto. New York, 1885, p. 8.
12. A. Kė. (Kučas, Antanas). Juozas Zlatožinskas // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1966, t. 35, p. 106.
13. Lietuva, 1917, Nr. 52.
14. Skelbimas // Lietuva, 1901, Nr. 6.
15. Reikia zecerio // Vienybė lietuvių, 1902, Nr. 14.

16. Skelbimas // Tėvynė, 1903, Nr. 1.
17. Katalikas. 1899, Nr.1.
18. MILUKAS, Antanas. Naujas užmanymas // Tėvynės sargas, 1902, Nr. 4/5 A.
19. JOKŪBYNAS, Vincas. Spaustuvės reikaluose // Tėvynė, 1908, Nr. 15.
20. MIZARA, Rojus. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1960, p. 15.
21. STASIULEVIČIUS J. Raportas // Kova, 1915, Nr. 4.
22. RAČKAUSKAS, Karolis (Vairas). Amerika, arba rinkinys įvairių faktų. New York, 1915.
23. SMAILYTĖ, Anastazija // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1963, t. 28, p.160.
24. Vakarinė mokykla zeceriams // Vienybė lietuvnikų, 1917, Nr. 5.
25. ŠLIŪPAS, Jonas. Rinkiniai raštai. Vilnius, 1977, p. 318–319.
26. Mūsų kelias // Lietuviškas balsas. 1885, Nr. 1; Instatai „Lietuviškojo balso“ draugystės // Ten pat, Nr. 4.
27. Plg. MILUKAS, Antanas. Lietuviai Pensylvanijoje. Philadelphia, 1936, p. 23–24.
28. Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija. Nuo 1886 iki 1915 metų. New York, 1916, p. 105, p. 474–476.
29. „Lietuvos“ stabėjai. Chicagos lietuvių raidžių statėjų reikaluose // Lietuva, 1907, Nr. 1.
30. JAKŠTYS, Vincas; VALATKA, J. P.; VALYS, J. Susivažiavimai // Kova, 1910, Nr. 8.
31. Iš lietuvių gyvenimo Amerikoje // Kova, 1917, Nr. 4.
32. Peržvalga // Kova, 1907, Nr. 5.
33. Spaustuvių reikaluose // Tėvynė, 1908, Nr. 15.
34. PAUKŠTYS, Vincas (Čibiras). Mūsų sąjunga ir privatieji laikraščiai // Dirva, 1914, Nr. 28.
35. ŠERNAS, L. Iš praeities mūsų laikraštijos // Lietuva, 1917, Nr. 52.
36. „Darbininkų balso“ zeceris // Kova, 1916, Nr. 28.
37. Lenkų spaustuvininkų suvažiavimas // Vienybė lietuvnikų, 1907, Nr. 6.
38. BALTRUŠAITIS, Juozas. Kaip pagerinti mūsų laikraštiją // Vienybė lietuvnikų, 1907, Nr. 6.
39. Zecerių reikaluose: Apžvalga // Kova, 1913, Nr. 11.
40. JUOZAITIS, A. Lietuvių zecerių domei! Susitvėrė lietuvių zecerių sąjunga Amerikoje // Kova, 1914, Nr. 20.
41. TARIMAS, G. Pildomasis Komitetas // Kova, 1915, nr. 6.

42. ZECERIS, J. K. (J. Klevas ?). Susitvėrė lietuvių zecerių Amerikoje kuopa iš 8 narių ir 3 kandidatų // Kova, 1916, Nr. 3.
43. Lietuvių zecerių sąjungos atsišaukimas // Kova, 1915, Nr. 21.
44. Spaustuvių darbininkų kova už geresnę ateitį // Laisvė, 1916, Nr. 93, 94.

Santrumpos:

SLA – Susivienijimas lietuvių Amerikoje

LSS – Lietuvių socialistų sąjunga

LZSA – Lietuvių zecerių sąjunga Amerikoje

American Lithuanian printing houses and pressmen (1874–1919)

Bronius Raguotis

Summary

The paper discusses Lithuanian printing houses, an important field of American Lithuanian press (newspapers and books) history. The main focus of the article are printing house workers and other people related to the activities of printing houses and their work, mode of life, and other issues.

Most of the information was found in the periodicals of the discussed period. Data and other important statements were also found in the works of the history of American Lithuanians. Those works were published later on. These sources are not about the history of the printing houses, but their chapters and sections contain factographic data related to the topic.

The data were collected from bibliographic works. These works allow identifying various facts from a particular period: the number of printing houses, their place of activity, their owners, publishers, editors, printed material, etc.

This paper takes into consideration the works of other scientists and authors and uses them. However, in the author's opinion, there is no point in repeating what has already been done in covering the history of American Lithuanian printing houses (especially before the year 1904). The paper tries to raise and cover new issues and aspects.

The article describes the printing houses of the further period (1904–1919). Most of the information is about printing house workers, their working

conditions, demands, professional unions, etc. Some of the issues of this topic are also reflected in the historiographic part which also includes some more distinct articles.

The addendum “List of American Lithuanian Pressmen (1874–1919)” attached to the article is based on the periodicals, bibliographic publications, encyclopaedias (especially The Boston Encyclopaedia), and other sources. This list should be considered as an attempt which contains gaps, inaccuracies, etc.

Priedas

Amerikos lietuvių spaustuvininkų (1879–1919) sąrašas

1. Abramavičius. Dirbo „Kovos“ spaust.
2. Adomaitis (Šernas) Juozas (1859–1922). „Lietuvos“ red., leidėjas.
3. Ališauskas (Ališius) Jonas. „Vienybės lietuviškos“ spaust., red.
4. Alyta Mikas (1865–1937). Spaustuvės savininkas, „Vienybės lietuviškos“ zeceris.
5. Ambrazevičius – Ambroze Aleksas. Dirbo spaust.
6. Astrauskas Tomas (1853–1920). „Garso“ red., spaust. savininkas.
7. Bacevičius Antanas (1871–1937). Spaust. steigėjas, zeceris, gydytojas.
8. Bačiūnas (Bachun) Juozas. „Lietuvos“ zeceris.
9. Bačkauskas Domininkas (1846–1909). „Saulės“ red., spaust. savininkas.
10. Bačkauskas Pranciškus. „Saulės“ zeceris, red.
11. Bačkauskas Vladas (Vincentas) (1881–1940). „Saulės“ red., leidėjas.
12. Bagdonas A. „Lietuvos“ zeceris, spaustuvių amato mokytojas.
13. Bagdžiūnas Juozas. Dirbo spaust.
14. Bagočius Fortunatas (1887–1951). „Spindulio“ ir kt. spaust. zeceris, advokatas.
15. Bagočius Pranas. Dirbo spaust.
16. Bajoras Pranas (1880–1947). „Vienybės lietuviškos“ zeceris, red., rašytojas, vertėjas.
17. Balčiūnas J. J. „Lietuvos“ zeceris, spaust. amato mokytojas.
18. Baltakys Gasparas (1888–1912). Dirbo zeceriu; poetas, publicistas.
19. Baltrušaitis (Memelė) Juozas (1875–1942). Dirbo „Vienybės lietuviškos“, „Kovos“, „Dilgėlių“ ir kt. spaustuvėse, buvo poetas, publicistas.

20. Baltrušaitis Silvestras. „Saulės“ spaust. zeceris.
21. Baltrušaitis Antanas (1883–?). Dirbo „Kovos“, „Darbininkų vilties“, „Dilgelių“ ir kt. spaust.
22. Baniulis Julius (1886–1943). Dirbo „Vienybės lietuvių“, „Laisvosios minties“, kt. spaust., poetas.
23. Baronas Kazys (1890–1949). Dirbo spaust., buvo publicistas.
24. Bernotas Antanas (1882–1941). Dirbo įvairiose spaust.
25. Brazdys. Spaust. savininkas.
26. Brazinskas D. B. Spaust. savininkas.
27. Brazys Kazys (1871–1920). „Vienybės lietuvių“ zeceris, leidėjas.
28. Čėsna Ignas (1882–?). Dirbo „Žvaigždės“, kt. spaust.
29. Dainius Juozas (1890–?). „Laisvės“ zeceris.
30. Damijonaitis Motiejus (1873–1925). Dirbo „Tėvynės“ spaust., publicistas
31. Didinsakis (Dėdynas) Juozas. Dirbo „Bažnyčios tarno“ red.; publicistas, vertėjas.
32. Ditkevičius Vincas. „Keleivio“ zeceris.
33. Gailiūnas Jonas. (1896–1922). Zeceris.
34. Garmus Povilas (1877–?). Dirbo spaust.
35. Gedaminas K. V. Spaust. savininkas.
36. Gegužis Jurgis (1871–1949). Dirbo M. Jankaus, O. Mauderodės, „Keleivio“, kt. spaust., red.
37. Girėnas (Girskis) Stasys (1896–1933). Dirbo „Naujienu“ spaust. 1910–1914 m.; lakūnas.
38. Ignotas Mikalojus. Spaust. savininkas.
39. Ilgaudas Jonas. Spaust. savininkas, zeceris.
40. Jakštys (Senas Vincas) Vincas (18801–1961). Dirbo „Kovos“, „Laisvės“ spaust.
41. Jasiulevičius (Jasulevičius) Juozas (1887–1958). „Kovos“ spaust. spaudėjas, spaust. savininkas.
42. Jaskevičius Jurgis. „Saulės“ zeceris.
43. Jokūbynas Vincas (1873–1953). Dirbo spaust., red.
44. Jonaitis Kazys (1892–1942). Dirbo „Darbininko“ spaust. ir red., poetas.
45. Juozaitis A. Lietuvių zecerių sąjungos Amerikoje vienas iš vadovų.
46. Jurgelionis Kleopas (1886–1963). „Laisvosios minties“ žurnalo spaust. vadovas, spaudos leidėjas; poetas.

47. Kaitis P. M. „Lietuvių žurnalo“ spaut., leidėjas.
48. Karalius Kazys. Dirbo „Vienybės lietuvišką“ spaut.
49. Karalius Vincas (1864–1944). „Kardo“ red., leidėjas; gydytojas.
50. Kardiejus Jonas. Dirbo spaut.
51. Karpis (Karpavičius) (1895–1971) Dirbo „Vienybės lietuvišką“, kt. spaut., red.; rašytojas.
52. Kemėšis Fabijonas (1879–1954). „Darbininko“ steigėjas, „Draugo“ red., leidėjas; kunigas.
53. Kyba G. „Darbininkų balso“ zeceris.
54. Klevas J. Lietuvių zecerių sąjungos Amerikoje vienas iš vadovų.
55. Križanauskas T. P. Spaut. savininkas
56. Laucevičius (Vargšas) Bronius (1884–1916). Dirbo „Kataliko“, „Kovos“ spaut.
57. Lalis (Lelys) Antanas (1873–1940). „Lietuvos“ red., leidėjas.
58. Laukys (Keliauninkas) Juozas. Dirbo spaut., red., publicistas.
59. Laukžemis Augustinas (m. 1940). Spaut. savininkas
60. Lelešius Simonas. „Lietuvos“ spaut. savininkas kartu su kompanionais.
61. Maciejauskas Antanas (?). Zeceris, spaut. darbininkas.
62. Matukaitis Vincentas. Spaut. savininkas.
63. Mazurkevičius Juozas. „Saulės“ zeceris.
64. Michelsonas (Michalkevičius) Stasys (1881–1973). Spaut. savininkas, leidėjas, red., Amerikos lietuvių istorikas.
65. Mickevičius Julius (1881–1934). Spaut. savininkas (kompanionas), leidėjas.
66. Mikolainis (Noveskis) Petras (1968–1934). Dirbo zeceriu pas J. Šonkę, „Vienybės lietuvišką“ red.
67. Milašauskas Pranas (1875–po 1915). Spaut. savininkas, leidėjas.
68. Milukas Antanas (1871–1943). Spaut. steigėjas, leidėjas; Amerikos lietuvių istorijos tyrėjas.
69. Milukas Matas (1885–?). Dirbo A. Miluko spaut. spausdinant „Žvaigždę“.
70. Mituzas Matas. Dirbo spaut.
71. Mizara Rojus (1895–1967). „Keleivio“ zeceris (linotipininkas), rašytojas.
72. Mizara Mikas. „Keleivio“, „Laisvės“ zeceris.
73. Mockus Mykolas Ksaveras (1864–1939). Spaut. savininkas. Dirbo „Kataliko“ spaut.

74. Montvydas Juozas. „Laisvės“ red.
75. Morkūnas Mykolas. Dirbo spaust.
76. Moskus J. „Lietuvos“ zeceris.
77. Naudžius Petras (1885–1972). Dirbo „Laisvės“ spaust.
78. Neviackas (Neveckas) Jonas. Dirbo „Laisvės“ spaust.
79. Olšauskas (Olševskis) Antanas. Zeceris, „Lietuvos“ spaust. savininkas, red.
80. Pajauskas J. V. „Lietuvos“ zeceris, spaust. savininkas, spaust. amato mokytojas.
81. Paltanavičius Mykolas (1875–1936). Spaust. savininkas, red.
82. Paukštys Juozas (1861–1906). „Vienybės lietuviškų“ laikraščio ir spaust. įsteigėjas, red.
83. Paukštys Juozapas J. (1871–1914). „Vienybės lietuviškų“ spaust. savininkas.
84. Paukštys (Čibiras) Vincas (1880–1942). Dirbo „Laisvės“ spaust.
85. Pečiulis. „Keleivio“ zeceris.
86. Petkūnas Vincas. Dirbo spaust.
87. Pranaitytė Julija (1881–1944). „Žvaigždės“ red., leidėja, rašytoja.
88. Pupauskis G. B. Spaust. savininkas.
89. Ragaišis (Rokošas) Stanislovas (1844–1921). Vienas iš pirmųjų spaust. savininkų.
90. Ramanauskas Juozas (1870–1944). Spaust. savininkas, red.
91. Repšys Jonas. Dirbo spaust.
92. Rudaitis Vincas (1855–1970). „Keleivio“, „Laisvės“ zeceris.
93. Siaurusaitis Petras (1854–1932). Spaust. steigėjas, red; kunigas.
94. Smailytė Anastazija (1882–1942). Viena iš pirmųjų zecerių moterų; katalikiškų leid. zecerė.
95. Sirutis Jonas (1886–1919). „Naujienu“ linotipininkas.
96. Smelstorius Jonas (1883–1929). Dirbo spaust.
97. Sosnovskis. Vienas iš pirmųjų „Vienybės lietuviškų“ zecerių (lenkas).
98. Steponaitis Jonas. Dirbo spaust.
99. Stilsonas (Stasiulevičius) Juozas (1891–1962). Baigė spaustuvininkų m-klą, dirbo įvairiuose spaust., publicistas.
100. Stražas. Spaust. savininkas.
101. Stryga V. V. Spaust. savininkas.
102. Sutkus Antanas (1885–1961). „Draugo“ linotipininkas.

103. Sutkus Jonas (1884–19110). Dirbo „Lietuvos“, „Vienybės lietuviškų“ spaust. ir red.; publicistas, poetas.
104. Šėmis Tomas. Red., leidėjas.
105. Šiaučiūnas Jonas. Zeceris.
106. Šileikis Mikas. Zeceris, publicistas, dailininkas.
107. Širvydas Juozas Otas (1875–1935). Red., leidėjas.
108. Šlekaitis Bernardas. Spaust. savininkas.
109. Šlekys (Stagaras) Vincas (1870–1946). Spaust. savininkas, leidėjas.
110. Šliūpas Jonas (1851–1944). Vienas iš pirmųjų zecerių Amerikoje.
111. Šolomskas Petras. „Keleivio“, kt. spaust. zeceris.
112. Šukevičius K. J. Spaust. savininkas.
113. Švantekas. Vienas iš pirmųjų „Vienybės lietuviškų“ zecerių (lenkas).
114. Tananevičius Jonas Mykolas (1878–1945). „Kataliko“ zeceris ir savininkas; Lietuvių spaudos draugijos vienas iš vadovų.
115. Tananevičius Mykolas Jonas (1883–1945). Spaust. savininkas.
116. Tvarauskas Mykolas (1844–1924). Pirmasis Amerikos lietuvių spaustuvininkas, zeceris, leidėjas.
117. Urbša K. Spaust. savininkas.
118. Vagonis. Pirmasis „Vienybės lietuviškų“ zeceris lietuvis.
119. Valatka Juozas. Dirbo spaust., „Kovos“ zeceris.
120. Valaskas Mykolas J. (1877–1944). Spaust. darbininkas, savininkas, leidėjas.
121. Valaskas M. G. Su broliu turėjo spaust.
122. Valinskas Juozas (1885–1915). Išmokęs spaustuvininko amato, dirbo „Lietuvos“, „Kataliko“, „Naujienu“ spaust.
123. Varnagiris Vincas (1866–1915). „Žvaigždės“ spaust. savininkas, publicistas; kunigas.
124. Vasys (Vosylius) (1889–1971). Dirbo spaust.
125. Vasiliauskas (Vasil.) Mykolas (1896–1961). Dirbo „Dirvos“, „Tėvynės“, kt. spaust.
126. Vasiliauskas Pranas. Dirbo spaust.
127. Vasiliauskas J.K. Dirbo spaust.
128. Večkys Steponas. Zeceris.
129. Vidikas (Tauras) Kazys (1885–1962). Dirbo „Tėvynės“, „Kovos“ spaust., red.

130. Viskoška (Viskočka) Jonas (1880–po 1912). „Lietuvos“, „Tėvynės“, „Kovos“ zeceris, rašytojas.
131. Vitkauskas Zigmąs. Dirbo „Laisvosios minties“ spaust., red.
132. Zacharevičius Povilas. Dirbo spaust.
133. Zaliauskas Vincas. Vienas iš pirmųjų „Lietuvos“ steigėjų.
134. Zdanevičius A. Spaust. steigėjas.
135. Zlatožinskas Juozas (1864–1896). M. Tvarauskio talkininkas, kunigas
136. Žebrys Juozas (1880–1915). Katalikiškų laikraščių ir spaust. steigėjas, red., kunigas.
137. Žemaitis A. B. Spaust. savininkas.
138. Židžiūnas Rokas (1895–1955). Dirbo „Kovos“, „Laisvės“, kt. spaust., zeceris; poetas.
139. Žymantas Antanas (1879–1949). „Lietuvos“, kt. spaust. zeceris.
140. Žindžius Baltramiejus. Katalikiškų spaust. steigėjas, kunigas.
141. Žukauskas Pranas (1893–1917). Dirbo spaust.
142. Žvingilas Antanas (1870–1955). „Keleivio“ laikraščio ir spaust. steigėjas.
143. Žukaitis Motiejus. Spaustuvininkas, leidėjas.